

Verselemzések mint hamleti tünődések

Alföldy Jenő: Egy szenvedély margójára

A jó verselemzés külön műfaj. Rendben, legyen csak külön műforma, akár a szonett. A hetvenes évekre nyerte el e vitathatatlan létjogosultságát, olyannyira, hogy a gimnáziumokban követelménnyé tették. Nemes Nagy Ágnes *64 hattyúja*, Németh G. Béla *11 verse*, Beney Zsuzsa *Aranykapuja*, Kecskés András *25 magyar verse* és Tüskés Tibor *Versről versre* című könyve akkoriban már a legkedvesebb olvasmányaim között szerepelt. (A középiskolában dolgozatíráskor társaim sikeresen puskáztak még Szappanos Balázs, Seres József, Balogh László elemzéseiből. Amúgy – a matematika és fizika tagozatos osztályban – csupán néhányan nem kedvelték a lírát, mondván; amibe annyi mindent bele lehet magyarázni, az nem lehet komoly dolog... Abban megegyeztünk, hogy készüléseink során egyikőnk se vetette meg a *MIÉRT SZÉP?* sorozat darabjait. Alföldy Jenő első versértelmezéseivel azokban találkoztam. Csoóri Sándor *Vadfiú hajjal* című költeményéről szóló elemzésének 2000 után átirat változata most e legújabb gyűjteményben is megtalálható.

A '60-as években a versolvasásnak sohse látott aranykora volt Magyarországon. A versszeretők – Alföldy könyvéből az adat – ötvenszer annyian voltak, mint napjainkban. Életre szóló indíttatást kaphatott Alföldy Jenő és generációja ekkor.

A hetvenes évek végi tankönyvviták után ma már a nyelvészeti tanszékeken

kötelező vizsgaanyag a filológiai alapismereteken belül a komplex verselemzés. Lenne bár kötelező, mint Csokonai korában nálunk, vagy mint gyerekkoromban a vietnámi gyerekeknek a háború közepette: a versírás! A verselemzést sem tartom kisebb, se kevésbé művészeti vagy tudományos alkotófolyamatnak. A jó verselemzőnek egy személyben tudósnak és művésznek sem árt lennie. Mint a költőnek: *kettő vitéz és tudós négy...* Olykor becsületesen be kell vallania a szakmában, ha talánnyal áll szemben a vizsgálódó (162.).

Szépirodalmunk és irodalomtörténetírásunk gazdagságát jelzi, hogy sokan voltak e műfaj művelői: Rónay György, Vas István, Garai Gábor, Simon István, Orbán Ottó... Ők költő létükre is szét merték szedni ízeikre, majd újra össze tudták rakni a műalkotásokat. Persze Isten mentsen attól, hogy valaki költő a saját versét elemezze. Egry József azt mondta a festőkről, hogy azok csak akkor beszéljenek, ha a munkájuk nem tud, de akkor meg jobb, ha hallgatnak... (Kivételes esetben, ha nagyon úgy kívánja az alkotás lélektana, a költő verséhez prózában tett vallomást forraszthat...)

Alföldy Jenő verselemző könyvének címe: telitalálat. Aki nem ismeri Piliuszky versét, amihez a cím, az „Egy szenvedély margójára” tartozik, úgy gondolkodhat: a szenvedély a költészet (a megközelített versek együttese), s az

elemzések szerényen a lapszélre vannak írva.

Aki ismeri a költeményt, az úgysem tud elvonatkoztatni a tengerpartot járó kisgyermek metaélményétől, s akár a versek partján is láthatja a verselemzőt. (Ady Endre is írt ismeretlen *Korvin-kódex margójára*. Pilinszky János *Egy szenvedély margójára* című költeményét beválogatta Alföldy Jenő a *Versek a zsebben* című antológiájába [Bp. 1978. 26. p.], amely farmernadrágom zsebéből kamasz bibliámként tényleg ki is kandikált.)

Az olvasó hosszú sétára készüljön az Ér és az Óceán között, amikor belevág a négy és félszáz oldalas nagy kalandba, hiszen 30 szerző (főképpen költő) 55 művének (többségében versének) elemzése következik.

Szabó Lőrinc viviszekciós igazmondásának lelki mozgatórugóit kereső írással kezdődik a könyv. Az iniciálé megjelöli a verselemző tétjét: Igazat mondani az igaz versről, amelynek költőjéről még akkor is megkockáztatható azt állítani, hogy pozórság volt legpörébb őszintesége is. A szerelmes vers (s bármelyik megírt vers) szólhat-e úgy, hogy ne kívánna valahogy és valamilyen formában hatni a másik emberre? A válasz egyértelműen: nem... 2005-ben, amikor egy neurotizált közéletből (155–156.) vesszük ki az osztályrészünk, elképzelhető-e jobb indítás? Beszédes választás, hisz az elemző is megpróbál majd oly őszinte lenni a vershez, mint a költő önmagához. (Persze éppen annyi felelőssége lehet a költemény üzenetére kíváncsi olvasóval szemben, mint a költőnek, aki életre (halálra) bocsátkozott kalandba a műzsájával. Igaz, a versértelmezőben az alázat több áttétellel működik. Ám, ne feledjük, mihelyst verselemzésbe fog, ő is csak szerephelyzetben van. Mert mit ér, ha egy műalkotást a legbravúrosab-

ban dekódol, azon a legkülönben ő gyönyörködik, miközben nem tud valamit mindebből a szépségből megsejtenni, megértetni olvasójával.)

Az elmúlt esztendőben Alföldy Jenő tollából számos verselemzést olvashattunk a folyóiratokban, ezek kötetbe álltak össze: *Arany öntudat* (József Attiláról) és *Halandó kézzel halhatatlanul* címmel (Illyés Gyuláról). Legelső könyvei között Alföldy Jenő lemondott (már Kálnoky Lászlóról írt kismonográfiájában) a verselemzések javára az életrajzi adatok és részletek hosszabb taglalásáról (A. J.: *Kálnoky László*. Bp. 1977.). Az az irodalomtörténeti munka fölért egy ars poeticával: nem a biográfiai adatok a legfontosabbak, hanem a versek. Azok még az életrajzot is jobban kibeszélik, mint a tények és a kartotékadatok. Kálnoky László – sajnos – hasonlóan a sok klasszikushoz, nem tartozik már a divatos, olvasott költőkhöz, bár rangja alapján megérdemelné. Ma is szívesen olvasom Alföldy Jenő Kálnoky-elemzéseit (112–140. és 360–367.). *Menekülő szív* címmel sor került 2000-ben a Kálnoky-versek A. J. általi újradiadására is. Sőt! *Példázatok* című Csanádi-könyve is napvilágot látott 1997-ben. Itt, az „*Egy szenvedély margójára*” című kötetben körülbelül 40 oldalt tesznek ki Alföldy Csanádi-kommentárjai, úgy, hogy a *Mohácsi exhumálók* című (Székely Bertalan képre írott) vers elemzése be sem került e könyvbe! (Megtalálható a *Másodvirágzó* című, szintén A. J. szerkesztette Csanádi-életrajzban.) Keresem, hogy milyen elv rendezte itt egybe a majd' félezer oldalas szöveget? Valami Én-regény-féle lesz ez, úgy érzem 30–40 versértelmezés (lineáris) elolvasása után... Méginkább akkor, amire már hátra is érdemes lapoznom az utalások szerint, például Csoóritól Csanádi Imréig.

A mostani elemző-kötet szerzője általi feszes (és ars poetica-értékű) megszerkesztettségét Németh G. Béla *Hosszmetsetek és keresztmetsetek* című összegző könyvéhez tudom hasonlítani. Németh G. Béla és Alföldy Jenő könyvében egyaránt melegsavú és becsülő írást találtam Simon István verseiről. Alföldy Jenő sem hagyta ki kedves kismestereinek alkotásait és azok kommentárjait, s ez így van rendjén. (Milyen magasra teheti egy-egy kismester a lécet?! Próbáljon csak valaki olyan remekművet rittyenteni, ami Pákolitz *Faterszékéhez* mérhető... A gyönyörű költemény alázatos és tudós megközelítése a tárgyak Vergilius és Babits által már megsejtett könnyéről szól. A sváb paraszti bútor nevének tükröfordítása ugrott be Párizsban is járt holt édesapám hangján: Père Lachaise ...)

Alföldy Jenő egyforma bátorsággal ír elsőként egy versről, de tán az sem kisebb bravúr, ha tizenakárhányadikként nívumot ismer föl valamelyik költeményről, és az előtte szólókkal egyenértékűen érvényes magyarázatot ad a versek titkaira [Pl.: Pilinszky: *Apokrif.*]. (Megváltozott véleményét nem titkolja, bevallja mindazt, amit nézetei közül revideált. (260.) Hatalmas háttéranyag ismeretében dolgozik, primer tapasztalatokat és szekunder ismereteket helyez egymás mellé munkája során. Vihar Béla *Anti-Zrínyiász* című versének feldolgozása közben vallomásos a hangja, de tudósi egzaktsága sem hagyja cserben. Tanítja, hogy mind a közügy, mind az egyes olvasó számára egyaránt eljuttatható az emberi gondolataink és érzéseink ezer fajtája. S a verselemző szerző mindezt teheti úgy, hogy költőkről szólva nem mond le a költői megoldásokról, s mégsem lépi át műfaja határait az esszé vagy a vallomás felé. Erre is tanú Alföldy Jenő könyve. Szepesi Attila

szerelemes verssorainak bemutatásakor átadja mindazt az olvasónak, amit a szerelemről mint egyik legfőbb létértékről tudni lehet és érdemes, s oly közérthetően beszél, hogy azt egy középiskolás antennái is fogni tudják. (Nem árt, ha az olvasóban visszhangzanak még az őszinteség virtusáról írott sorok a könyv legelső elemzéséből.) A tanulmányt berekesztő sor aztán úgy summázza az élményt és a gondolatot, hogy szinte vörösmartyasan egy versből is élénk léphetne: „*Megszűnik az Én, megszűnik a Te, a teljes világ világot.*”

Az olvasó számára küldött közvetlenebb, aktuális üzeneteiből, lehangsúlyosabb intelmeiből talán azt emelném ki, amit a magyar kultúra európai szerepéről vallott. Hiszi és bizonyítja, hogy annak a kultúrának, amelyben a magyar versek (szobrok és egyéb műalkotások) születtek és születnek, mindig Európa volt a szellemi bölcsője. AZ EU-csatlakozások idején nehogy valaki hevesen terelje az itt élőket afelé, ahol már ott van. Jékely és Csanádi budai szoborleleteket köszöntő költeményeiről olvasom Alföldy könyvében:

„*hogy [...] itt hozták létre a kor európai színvonalán álló szobraikat, számunkra máris azt a tanulságot hordozza, hogy Magyarország Európán belül állt, és felül kell bírálni azt a mondást, mely szerint »Európába tartunk.«*

Nem az önteltség jegyében, nem a »mindig is ott voltunk, ott is maradunk« önelégteltségével, hanem azzal az öntudatos szerénységgel, hogy voltunk mi már Európa közelében, olykor épp a közepében; saját nyomunk rövidebb úton visszavezethet oda, mint a kamuti vakvezetők túlbuzgó segítőkészsége.” (147.)

„*Európán belül volt a magyarság, ahová nem eljutnunk kell, hanem visszajutni, múltunk fogódzójába kapaszkodva, példát merítve szerencsésebb eleink tevékeny akaratából – sugallja.” (235.)*

Értékember írta ezeket a szép és igényes prózákat versektől versekig. Hogy ez az értékemberség mit jelent, arra a műelemzések a nem értékemberséggel perlekedő szakaszaiból következtethetünk. Vitairat az igényes könyv önmagában is jelenünk minden élvezetes-ményével szemben. Elegánsan számol el az eszközember típusával a 160., a fogyasztói idiotizmussal és az áruemberré szegényedett figurákkal. Utóbbiakkal a 165. és a 176. oldalon találkozunk. Alföldy versszerető embereszménye a mindenkori Hérosztratoszokkal helyezkedik szembe (a görög mitológiai hőst „a terroristák ősüknek vallhatják” (121.), míg a szabadságot alapvetésnek tartja. (Természetesen nem a szabadosságot! Az igazi szabadságot Illyés és Eluard összehasonlításában valamint Csoóri-elemzésében a 315. lapon ugyanúgy elhatárolja a parttalan libertinizmustól, ahogy a diktatúrától. Elképzelem, hogy a következő esztendőkből lesz valaki, aki összehasonlítja Illyés *Egy mondatával* Tornai *Egy mondatát*, amit a rosszul értelmezett és gyakorolt szabadságról írt a kilencvenes években...)

Alföldy számára nem hogy kioltanák egymást a különböző helyzetekben megélt egzisztenciális fölismerések, mint értékek, egyenesen olyan breviáriumot állít össze belőlük olvasóinak, amelynek oldalait (Nagy László hűségétől Benjámín László hétköznapi harmónia-áhításán és Pilinszky hányatott reményén át Csanádi megmaradás-parancsáig) meg nem szívlelni nagy balgaság lenne. Shakespeare máig nyugtalanító kérdésselvetései, motívumai be-beúsznak a szövegekbe, jelezve, hogy mi mindent érdemes végiggondolnunk egy vers ürügyén, de leginkább a versért. S éppen azért, hogy szellemibb-emberibb legyen a bensőnk és a környezetünk. A világ erőinek szüntelen dúló

küzdelmében nem a sárkány, hanem Szent György pártján áll a műelemző. Vagyis az ikonfestők szakrális aranyát tartja többre a sötétnél, Csanádi versét a talmi költészeteknél és a szigligeti alkotóház szobafalára festő Nagy László morális szigorát annál a divatos engedékenységnél, ami a megőrzendő hagyományt is feledni hagyná szívesen.

Dicsérni többen is fogják a verselemzőt, értékőrző tudós-írói és emberi érneiért. Egy szándékáért azonban magam szeretnék, külön, köszönetet mondani. Úgy gondolom, egy kezemen meg tudnám számolni azokat a honi szerzőket, akik szellemi életünkben ennyi, egymástól igen különböző habitusú, mentalitású, nem egyszer egymással is hadban álló szerzőt át tudott volna ölelni. Egy bizonyos verstípust Király István öntegezőnek, Németh G. Béla pedig önmegszólítóknak definiált. Vártam, hogy kinél bukkan föl először egymás közelében a szinonima-pár. Itt és most leltem rá a 190. és a 193. oldalakon.)

Jobbost, balost, szoclibest, népit, urbánust, alföldit, pannont, s ki tudja még milyen jelzőket és bélyegeket lehet föl emlegetni azokról a szerzőkről, akik az elemzett versek szerzői. Egy szint fölött persze értelmetlenül. Lélekben minden alkotónak az alkotótársak legkisebb közös többszörösévé kéne lennie. Bár csak ez volna a művészlét és a mindennapi normális élet általános parancsa is!

A jó verselemzés ugyanis, ahogyan azt középiskolás fejjel is hittem, tényleg olyan lélegzetelállító tevékenység, mint amikor valaki széjjelszedi kis fogaske-rekekre, hajszállrugókra a kényes órát és összerakja belőlük újra rendben tikta-kolni s ketyegni ama kizökent időt. Ahogy Alföldy Jenő teszi.

(Fekete Sas, Budapest, 2005)